

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
імені професора Ольги Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

**КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ КОЛОРИТ У СУЧАСНІЙ
ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ: МОВНОСТИЛІСТИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
У ПОВІСТІ ЗІРКИ МЕНЗАТЮК «ДИКЕ ЛІТО В КРИМУ»,
РОМАНАХ ЛЮДМИЛИ ОХРІМЕНКО «ОСКАР» ТА АНАСТАСІЇ
ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»)**

Сучасні потреби розширення міжкультурних зв'язків актуалізують питання про дослідження лексики іншомовного походження та вивчення особливостей її функціонування як в комунікативному дискурсі, так і в літературно-художніх текстах, де тюркізми, а з-поміж них і запозичена та давно запозичена лексика на позначення реалій кримськотатарської культури, набувають значення важливих чинників створення етнонаціонального колориту, локалізації і хронологізації подій і явищ.

Грунтовні студії мовно-стилістичних особливостей орієнтального дискурсу належать А. Кримському, О. Прицаку, В. Підвойному, В. Лучику, К. Тищенку, О. Гаркавцю, Г. Халимоненку, М. Гриценку, С. Біляєвій, В. Стецюку, О. Макарушці, І. Дризі, І. Скрязловській, М. Дочу, М. Челенку, О. Мавріній, Т. Сеїтяг'яєвій, О. Бесараб, М. Рогаль.

Як відзначено в попередніх розвідках [7; 8; 9], лексика тюркського походження складає оригінальну частку мовно-стилістичної різноманітності української художньої прози, де особну роль відіграють засоби, що репрезентують кримськотатарську культуру. За слушним зауваженням М. Дочу, «кримсько-татарська лексика значно вплинула на українську мову», внаслідок чого «у мові-реципієнті відбулися семантичні процеси: збагачення лексики новими словами, поява вторинних значень, синонімічні процеси, витіснення або розмежування значень між синонімічними питомою та запозиченою назвами, звуження, розширення значень, пристосування лексем» [3, с. 126].

Семантико-стилістична парадигма лексики, що репрезентує кримсько-татарську культуру в пригодницькому романі для дітей «Дике літо в Криму» Зірки Мензатюк, кримському романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля», Людмили Охріменко «Оскар» експлікована такими основними групами: номінаціями звичаєво-побутової культури, що в текстах часто набувають символічного значення (*хашир* / толока, *зюберджет* / магічний камінь, *марома* / жіночий головний убір / «Дике літо в Криму»); власними назвами (найперше антропонімами, топонімією), які репрезентують значущих для культурного й історичного поступу осіб та важливі топоси етнорозвитку (*Крим, Перекоп, Бахчисарай, Акмесджит, Меджліс; Номан Челебіджихан, Рефат Чубаров, Джафер Сейдамет, Ашик Омер, Асіє Саале, Ділявер Осаманов, Майє Анафієва* / «За Перекопом є земля»); етикетно-комунікативною лексикою (*Ярингадже! / До завтра! / Яхиш / Добре* / «Дике літо в Криму»), що представляє культуру спілкування, мови й світогляду; суспільно-політичною (*сюрґюн / вигнання, «чорний день», «найбільша татарська трагедія»*) як репрезентантом важливих подій громадського життя; екзотизмами, які визначають невідомі для інших культур етнореалії («*сез кесим*», «*енгіль нішан*» / етапи звичаю сватання / «Оскар»); історизмами як маркерами самотнього цивілізаційного шляху.

Серед найбільш колоритних одиниць у аналізованих текстах визначаємо власні назви – антропоніми, що набувають додаткової семантики, формують конотативний фон, увиразнюють характери персонажів, вибудовують приховану мережу смислових зв'язків, створюють яскраві й неповторні етнонаціональні колорити.

Таблиця 1

Антропонімія української художньої прози про Крим

Зірка Мензатюк «Дике літо в Криму» (пригодницька повість)	Людмила Охріменко «Оскар» (роман)	Анастасія Левкова «За Перекопом є земля» (кримський роман)
Асіє Абдюль Халіде Мамут Карбаба Мехті / дідусь Картана Сабріє / Сабріє-ханум / бабуся Рустем прабабуся Гюльнара.	Руслан / Арслан / Оскар Алія бабуся Гюльнара Хатідже й Нуріман Аблякімови Аміна Тимур «Хасан»	Аліє Аніфе-біта тьотя Айше Діляра-букана Халім Ахтем-оджа Алімови Меметови

Художньо-стилістичні інтерпретації імен визначають найперше індивідуально-авторські переосмислення суспільних, особистих, культурних колізій, пов'язаних з іменами (*Аліє* (татарка), *Альона* (українка), *Оксана* (росіянка за походженням, українка за свідомим вибором) у романі Анастасії Левкової:

«Аліє, Альона і я. З наших імен, написаних у рядок або стовпчик, можна читати історію Криму – чи принаймні один із її розділів. Утім, поверховий погляд на ці три імені точно помилиться. Альона, з її російським іменем, –українка. Я, з моїм українським іменем, була росіяною. І ця омана в іменах робить картину ще опуклішою та виразнішою» (Анастасія Левкова. «За Перекопом є земля»);

Руслан / Арслан / Оскар (три іменування головного героя – українського розвідника, воїна) у романі Людмили Охріменко «Оскар» позначають шлях кримського татарина, що мешкав у Донецьку, а духовним наставником обрав німця, промисловця Оскара Шиндлера, який рятував від смерті євреїв:

«– Я читав про твоє ім'я. Знаю, що воно німецького походження, що, власне, і не дивно, бо ти ж – німець. Оскар означає «спис Бога» – смертельна зброя в умілих руках... та-от.. Хочу запитати тебе, чи ти не будеш проти, щоб я взяв за позивний твоє ім'я? Твій вчинок – узірець для мене, – Руслан говорив уголос, хоча й дуже тихо, і відповіди, власне, не очікував, але ніби здалеку почув, як вітерець прошепотів:

Так » (Л. Охріменко. «Оскар»);

«Свобода – найцінніше, що має людина! Він знав це напевно, але в полоні ці знання отримали такий потужний досвід, що стали силою.

– Что ета у тебя за наколка на груди? – запитав «миришавий коротун», як тільки Руслан повернувся до нього лицем.

– Лев, – відповів бранець.

– А что ета означает? – спитав бойовик.

– А ти сам не знаєш, що це означає? – «підколов» його полонений.

– Ну..., лев – царь зверей... А... ну так вот пачему тебя на цепи держат ... Патаму что ти царь зверей! А звері ета кто? Азери, татарва, ари і прочіє чуркі? – розреготався «коротун» своєму недолугому жарту.

«Моє ім'я значить «лев» у перекладі з тюркської... А лев – цар звірів, принаймні так вирішили люди», – подумав Руслан, але вголос нічого не сказав, бо забагато честі... (Л. Охріменко. «Оскар»);

представлення імен кримськотатарської родини, найперше дітей (*Асіє, Абдюль, Мамут, Халіде*) у пригодницькій повісті Зірки Мензатюк:

«– Як тебе звати? – спитала Наталочка, вилізиши з рівчака.

- *Асіє. Не Ася*, – зиркнула з-під чорних брів незнайомка.
- *А я Наталочка. Асіє... Що за ім'я таке?*
- *Татарське ім'я*) (З. Мензатюк. «Дике літо в Криму»).

Аналіз основних груп номінацій на означення реалій духовної й матеріальної культури Криму, а також дослідження їх семантико-стилістичних інтерпретацій засвідчують значну роль кримськотатарської культурологічної лексики для формування стилю української художньої прози, серед яких концептуальними для створення відповідного етнонаціонального колориту постають імена героїв, подальше вивчення й більш системний аналіз яких видається актуальним для розвитку комунікації між двома культурами – українською і кримськотатарською.

Література:

1. Гаркавець О. Тюркізми. Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2004. С. 694–695.
2. Данилюк Н. Орієнталізми в українській мові. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Т. 26 (65), № 1. С. 200–208.
3. Дочу А. Кримськотатарські лексичні запозичення в українській мові (на матеріалі етимологічного словника української мови). *Матеріали III–IV Конгресу сходознавців*. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 23–24 грудня 2020 року. С. 123–127.
4. Масенко Л. З гідронімії тюркського походження басейну Південного Бугу. Структурні рівні і методи їх дослідження . Київ : Наукова думка, 1972. С. 139–142.
5. Мяло А. Тюркізми в українській історичній прозі (на прикладі роману «Мальви» Романа Іваничука). <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3072>
6. Петрова Озель Л. Лінгвостилістика орієнтального дискурсу в поезіях Лесі Українки. *V Конгрес сходознавців* : збірник матеріалів. 9–10 грудня 2021 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського 2021. С. 194–198.
7. Петрова Озель Л. П. Лексика тюркського походження: лінгвостилістичні особливості в романі Володимира Малика «Таємний посол». *Збірник матеріалів VI конгресу сходознавців*. К. : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 25–26 листопада 2022 року. С. 211–214.
8. Петрова Озель Л. П. Лінгвостилістика орієнтальних мотивів у поетичних текстах Лесі Українки і Агатангела Кримського. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*

«Сходознавство: актуальність та перспективи». Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 20 березня 2023. 4. С. 76–79.

9. Скразловська І. Новий погляд на турецькі антропоніми. Анкара. 2021. 261 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-73>

Ренська А. Д.

студентка кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ЖІНОЧА ПОСТАТЬ НА ЗЛАМІ ЕПОХ У ТЮРКСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ВИМІРІ

У сучасному літературознавчому та сходознавчому дискурсі зростає зацікавленість до переосмислення ролі жінки в історико-культурних процесах Сходу, зокрема в тюркському художньому просторі. Жіноча постать у літературі тюркських народів постає не лише як художній образ, а й як носійка морально-етичних, соціальних і світоглядних трансформацій, які відбувалися на зламі епох. У цьому контексті виняткової актуальності набуває аналіз жіночих образів як маркерів культурної модернізації, традиції та національної ідентичності.

Тюркський художній вимір кінця ХІХ – першої половини ХХ століття характеризується активними пошуками нових форм самовираження, зумовленими впливом європейської культури, реформаторських ідей, а також процесів національного відродження. Саме в цей період жіночі образи дедалі частіше набувають символічного значення, уособлюючи як збереження традиційних цінностей, так і прагнення до соціальних змін. Жінка в тюркській літературі починає осмислюватися не тільки як персонажка приватної сфери, а і як активна учасниця історичного та культурного прогресу.

Особливу увагу в межах дослідження привертають творчі постаті Ісмаїла Гаспринського й Османа Акчокракли, а також їхні образи Арслан Киз і Ненкеджан ханим відповідно, у творах яких жіноча тема розкривається крізь призму просвітницьких ідей, національного самоствердження та духовного оновлення суспільства. Окремого літературного осмислення потребує і постать Хюррем Султан, яка в художніх